

HÓDI SÁNDOR:

A társas kapcsolatok alakulása többnemzetiségű környezetben

A személyes kapcsolatok

Az egyén szociális kapcsolatain keresztül kerül kapcsolatba másokkal. Ezeknek a kapcsolatoknak kettős funkciójuk van. Társas kapcsolataink jelentik azt a köldökzsinórt, amely révén a társadalom vérkeringéséhez kapcsolódunk, ugyanakkor szerves részét képezik annak a társadalmi hálózatnak, amely személyes viszonyainkat más szociális egységekkel összekapcsolja.

Az embernek társas kapcsolatain kívül vannak más kötelei is, amelyek a társadalomhoz, illetve annak különböző alakzataihoz kapcsolják: etnikai közösség, vallás, szervezeti tagság, pártállás, lakóhelyi és munkahelyi kapcsolatok stb. Elsősorban azonban a közvetlen személyes kapcsolatok jelentik azt a szociális viszonyt, amely - ellentétben más társadalmi kapcsolatainkkal - a kölcsönösségen (kölcsönös bánásmódon, kötelezettségeken, elvárásokon) nyugszik. Ennélfogva a személyes kapcsolatok az egyénre nézve bizonyos kötelezettségekkel járnak, amelyek meghatározzák, hogy egyes szituációkban mi a helyes magatartás, vagy legalábbis mi a vele szembeni elvárás.

Természetesen más társadalmi kapcsolatokat is különféle elvárások és előírások szabályoznak, mindenféle helyzetre és szerepviszonyra vonatkozva vannak kötelezettségek, ezekkel a szerephelyzetekkel azonban - még ha eleget is tesz eme kötelezettségeknek - nem feltétlenül azonosul az ember. A személytelen kapcsolatokban az egymással szembeni eljárások nem a *kölcsönösség elvén* nyugszanak, hanem a szabályokon, törvényeken, végső soron a társadalmi *erőviszonyokon*. A kölcsönös ismertséggel szemben a személytelen (anonim) viszonyok afféle kicövekelt relációk, amelyek megszabják, hogy adott helyzetben hogyan fogja két - egymás számára ismeretlen - egyén kezelni egymást. Az anonim érintkezésekből hiányzik a viszonyosság, a kölcsönös identifikálódás és társadalmi elismerés, ezért az érintkezés lefolyása egy sor meglepetést és kellemetlenséget tartogathat mindkét fél számára. (Félreértés ne essék: a személyi kapcsola-

latok sem konfliktusmentesek, ezek sem jelentenek feltétlenül egyenrangú viszonyt a kapcsolatban álló felek között. A személyes kapcsolat azonban - ellentétben az anonim viszonyokkal - bizonyos értelemben valamilyen „alku” tárgya, amely tényleges vagy hallgatóságos megegyezésen alapszik. Adott esetben az egyik fél alárendelt helyzetben lehet a másikkal szemben, a kapcsolat fenntartása azonban így is megéri számára.)

A távolságtartás és az intimitás hiánya miatt könnyebben utat találnak maguknak a társadalmi struktúrát terhelő feszültségek és indulatok, amelyek általában a bűnbakokon, legtöbbször a hátrányos, kiszolgáltatott helyzetben levő csoportokon csattannak. A politikai és gazdasági körülményektől függően az anonim kapcsolatok olykor annyi ellenséges indulattal telítődnek, hogy a különböző társadalmi struktúrák közötti érintkezés nem csak robbanással fenyeget, hanem olykor vérgőzös ámokfutással végződik. Gondoljunk például az egykori Jugoszlávia széthullására és az azzal kapcsolatos eseményekre.

Tisztában kell lennünk vele, hogy az „agresszor” és a magát „alárendelt helyzetben” érző csoport közötti konfliktus mindig valamilyen politikai döntés következményeként eszkalálódik, és a társadalmilag generált feszültség is különböző szerepekben ölt formát. Ezek a szerepek nem csak az anonim kapcsolatokat mérgezik meg, de befolyással lehetnek a személyes kapcsolatok alakulására, azok fennmaradására is. Mégis, azt kell mondanunk, hogy a személyes kapcsolatok (házastársak, testvérek, rokonok, barátok, kollégák, szomszédok, munkatársak stb.) jelentős mértékben ellenállhatnak a külső befolyásnak. Lassítják a politikai széljárások befolyását, amelyek néha „lecsengenek” mielőtt még a személyes kapcsolatok jellegét meghatározó uralkodó szabállyá válhatnának.

Bennünket a társas kapcsolatok kérdése itt elsősorban interetnikai vonatkozásban érdekel. Mitől vált az egykori politikai identitáskeret („jugoszlávok vagyunk”) többértelművé és elfogadhatatlanná különböző nemzetek és nemzeti kisebbségek számára? Jól tud-

juk, hogy ez az identitáskeret sokáig eredményes befolyást gyakorolt az emberek tudatára, de még maguknak a személyes kapcsolatoknak az alakulására is. A vegyes házasságban élők például kompromisszumos megoldásként gyakran folyamodtak a jugoszláv identitás vállalásához.

A szerbek részéről megnyilvánuló politikai presszió ellenére, vagy éppen ezért, egy idő után a különböző népek az etnikai kapcsolatokat különbözőképpen kezdték értékelni. Míg egyesek - főként a szerbek - töretlenül azt hajtogatták, hogy a különböző etnikai közösségek Jugoszláviában „nagyon közel vannak” egymáshoz, úgyszólván testvéri szeretetben élnek, és nem viselnék el, ha el kellene válniuk egymástól, magukat hátrányos helyzetben érző etnikai közösségek kezdték úgy érezni, hogy az itt élő népek „távol vannak egymástól”, „rossz viszonyban vannak” egymással, terhet jelentenek egymás számára.

Mi történhetett? A gazdasági és politikai viszonyok romlása következtében az anonim kapcsolatok szintjén a „viszonyok” fogalma többértelművé vált, és több értelmű ma is. Az egymáshoz *névtelenül viszonyuló* etnikai közösségek tagjai nem tudják elfogadni más etnikai közösségek értékelését, az etnikai kapcsolatok olyan feltételeit, amelyek alapján mások az együttélést rendezni szeretnék. Mindegyik etnikum lehorgonyozott a maga értelmezésénél, ami meggátolta őket abban, hogy jobb és bensőségebb viszonyba kerüljenek egymással.

A hangsúly itt a névtelen viszonyokon van, hiszen - érdekes módon -, a személyi kapcsolatok szintjén szó sincs erről a többértelműségről. Az etnikai jelleg a közvetlen társas kapcsolatokban ritkán szolgáltat okot félreértésre. Még akkor sem mindig, ha a személytelen társadalmi kapcsolatok szintjén a konfliktusok kezelhetetlenné válnak.

Mi lehet ennek a dolognak a magyarázata? A magyarázat a személyes és névtelen kapcsolatok társadalomlélektani különbségében rejlik. Utaltunk rá, hogy a személyes kapcsolatok a kölcsönösség elvén alapszanak, az anonim társadalmi kapcsolatok viszont nem. A névtelen kapcsolatok szintjén gyakran előadód-

dik, hogy az egyik fél nagyobb „vadászterületre” tart igényt, több jogot vindikál magának, mint amit hajlandó engedélyezni másoknak. Ez volt a helyzet Jugoszláviában is a nemzeti jogok vonatkozásában, és lényegében véve ez a helyzet ma is. A szerb politika olyan mozgástérre, jogokra, territóriumra tart igényt, amit eszébe sem áll engedélyezni más etnikumoknak. Erősebbnek érezvén magát arra sem mutatott készséget, hogy odafigyeljen más etnikumok jogsérelmeire és elvárásaira.

Ilyen nagy fokú önzés és elvakultság a személyes kapcsolatok szintjén elképzelhetetlen. Az „ismerősség”, a személyes kapcsolat legfontosabb összetevője ugyanis a *bizalom* és a *kölcsönösség*, ami kizárja egymás „vadászterületeinek” a megsértését. Az „ismerősség” további eleme a *szolidaritás* és *együttérzés*, vagyis az arra vonatkozó hallgatolagos megállapodás, hogy miként kezelik az egymással kapcsolatban állók a másik fél érdekeit, érdeklődését, milyen mértékben folyamodhat hozzá a másik fél támogatásért. Ez az, ami a névtelen viszonyokból, voltaképpen a társadalomból hiányzik, s ami - úgy tűnik -, hogy a személyes kapcsolatok szintjén a poklok ellenére is működik.

Vizsgálódásunk, melyet többnemzetiségű környezetben végeztünk, megerősíti ezt a társadalomlélektani felismerést.

Interetnikus kapcsolatok

Az egyik kérdésünk így hangzott: „Rokonsága és személyes ismerősei körében vannak-e más nemzetiségűek? A táblázat megfelelő helyére tegyen x-et! Több jelölés is lehetséges.”

Az érdekelt bennünket, hogy a különböző etnikumok tagjai a társas kapcsolatok vonatkozásában mennyire képeznek nyitott vagy zárt nemzeti közösséget? Személyi kapcsolataik révén hány más nemzetiségű személlyel kerülnek viszonyba? Hogyan és miként alakul a társadalom hálózata többnemzetiségű környezetben? Van-e különbség e téren magyarok és szerbek között?

1 A nemek, életkor, iskolai végzettség stb. szempontjából reprezentatív minta 624 főből állt, ebből 323 magyar, 3 román, 228 szerb, 2 szlovák, 51 roma, 17 egyéb (horvát, jugoszláv, muzulmán, német stb.) nemzetiségű személy volt. Eredeti elképzeléseim szerint a mintát nagyobbra terveztem, a vizsgálatba több települést és nagyobb számú embert szerettem volna bevonni, sajnos ehhez nem sikerült a szükséges támogatást megszerezni. Az ember addig nyújtózkodhat, ameddig a takarója ér. Be kellett érnem azzal, amire saját erőforrásaimból és az Arany János Közalapítvány támogatásából tettem.

Rokonsága és személyes ismerősei körében
vannak-e más nemzetiségűek?

A magyarok válaszai

N= 323

	rokon	barát	munkatárs	szomszéd	ismerős
román	17	16	10	12	41
szerb	153	199	157	184	245
szlovák	7	15	13	8	45
roma	6	9	3	24	83
egyéb	35	27	15	12	34

A megkérdezettek válaszaiból ítélve a személyi kapcsolatok szintjén megnyilvánuló társadalmi integráció olyan nagy mértékű a magyarok részéről, hogy az alaptalanná tesz mindenféle találgatást és vádaskodást a magyarok állítólagos „elkülönüléséről”. Az efféle gyűlöletszítást szolgáló állításoknak pontosan az ellenkezője az igaz. Az alapvető szociális kötöttségek vonatkozásában a magyarok sokoldalú kapcsolatokat ápolnak a szerbekkel, nyitottak velük szemben, és társas kapcsolataik révén olyan bizalmi rendszerben élnek velük, ami a politika részéről megkérdőjelezhetetlen.

A felmérésben részt vevő magyarok mintegy felenek, 47 százalékának van szerb rokona, 62 százalékának szerb barátja, 49 százalékának szerb munkatársa, 57 százalékának szerb szomszédja és 76 százalékának van szerb ismerőse.

A politikai élet történéseinek tükrében meglepőnek tűnik ez a nyitottság és bizalom a szerbekkel szemben. Talán még meglepőbb, hogy a másfél évszázada tudatosan gerjesztett magyarellenes politika ellenére a társas kapcsolatok szintjén a szerbek semmivel sem különböznek a magyaroktól. Rokonságuk, baráti körük, munkatársaik, szomszédaik és ismerőseik körében csaknem ugyanolyan arányban szerepelnek magyarok, mint fordítva, a magyarok társas kapcsolataiban a szerbek. A társas kapcsolatok szintjén mintha másként (más elvek alapján) szerveződne az élet, mint politikai téren. Ám nem árt hangsúlyoznunk, hogy a vizsgálatot vegyes etnikai környezetben végeztük.

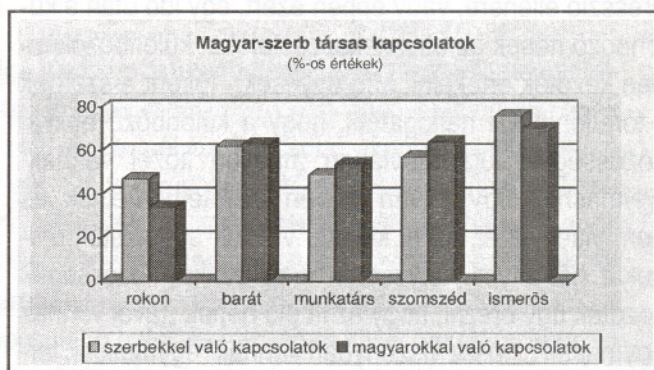
Rokonsága és személyes ismerősei körében
vannak-e más nemzetiségűek?

A szerbek válaszai

M=228

	rokon	barát	munkatárs	szomszéd	ismerős
magyar	78	143	122	145	159
román	12	9	13	5	29
szlovák	9	33	13	10	36
roma	4	27	12	27	60
egyéb	23	37	15	10	28

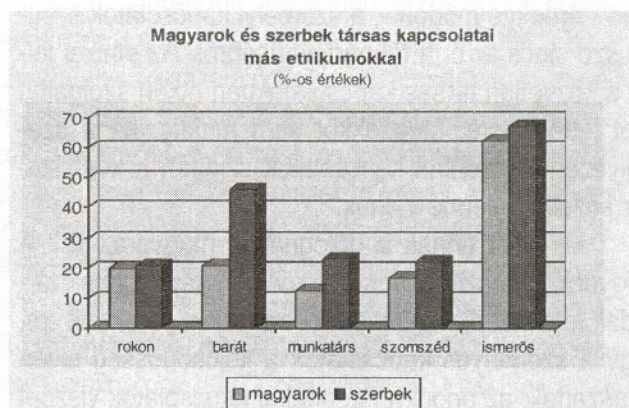
Vegyes etnikai környezetben (!) a szerbek hasonló számú interetnikus kapcsolattal rendelkeznek, mint a magyarok. A megkérdezett szerbek 34 százalékának van magyar rokona, 63 százalékának van magyar barátja, 54 százalékuknak van magyar munkatársa, 64 százalékának van magyar szomszédja és 70 százalékuknak van magyar ismerőse.

Ábra 1

Összevetjük a magyarok és a szerbek válaszait (lásd 1. ábra), azt látjuk, hogy - a rokon kapcsolatokat kivéve - valamennyi társas kapcsolatforma esetében (barát, szomszéd, munkatárs, ismerős) a szerbek néhány százalékkal még „vezetnek” is a magyarokkal szemben. Ez az eltérés azonban nem jelentős, sokkal inkább a hasonlóság az, ami szembetűnő.

A magyarok és szerbek egymáshoz fűződő társas kapcsolataival mellett érdemes szemügyre vennünk a más etnikumokhoz fűződő társas kapcsolataikat is.

Ábra 2

Amint a grafikonon láthatjuk (2. ábra), a magyarok és szerbek között a más etnikumokkal való társas kapcsolataiban szintén nagyfokú hasonlóság mutatkozik. A megkérdezett magyarok 20 százaléka vallja azt,

hogy a szerbeknél kívül más nemzetiségű rokonai is vannak, a szerbeknél ez az arány 21 százalék. Hasonlóképpen nagyfokú megegyezés mutatkozik az ismerősök vonatkozásában is. A magyarok 62 százalékának az ismeretségi körében vannak más nemzetiségű (horvát, román, szlovák, német, roma stb.) személyek, a szerbek körében ez az arány 67 százalék. Jelentősebb (10 százalékos) eltérés figyelhető meg a más nemzetiségű barátok tekintetében. Ez a különbség, amint erről a későbbiek során még szó lesz, vélhetően a szerbek „barátkozóbb” természetével, illetve a barátság fogalmának a tágabb értelmezésével függ össze.

Mindenképpen érdemes lenne megvizsgálni a társas kapcsolatok alakulását más etnikumok körében is. Ehhez azonban a minta jelentős kibővítésére - különböző etnikumok megfelelő számú képviselőire - lenne szükség, de mint jeleztem, sajnos, ennek a projektumnak a megvalósításához nem sikerült pályázatok útján megfelelő támogatást biztosítani.

A kapcsolatok gyakorisága

Önmagában véve az interetnikai kapcsolatok száma még nem sok mindenről árulkodik. A kapcsolatok lehetnek formálisak, és kevésbé formálisak. Kimerülhetnek alkalmi találkozásokban, de szolgálhatják egymás kölcsönös segítségét is. Az sem mindegy, hogy a kontaktusok milyen gyakoriságúak. A rokonok, barátok, ismerősök napi rendszerességgel találkozhatnak, vagy havonta egyszer, esetleg ennél is ritkábban.

A kapcsolatok gyakoriságára vonatkozó kérdésünk így hangzott: „Kapcsolattartásuk milyen gyakoriságú? (4) Napi rendszerességgel találkozunk, (3) hetente legalább egyszer, (2) havonta legalább egyszer, (1) ritkábban, egyéb válasz. A táblázat megfelelő helyére tegyen x-et!”

Magyarok más nemzetiségű személyekkel való kapcsolattartásának gyakorisága

N=323

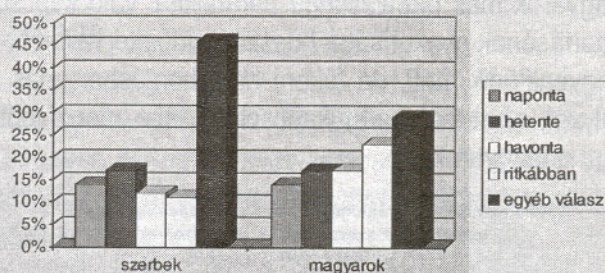
	rokon	barát	munkatárs	szomszéd	ismerős
naponta	46	72	129	99	33
hetente	56	100	22	84	73
havonta	54	38	8	13	71
ritkábban	74	20	12	38	87
egyéb válasz	230	230	171	234	264

A szerbek más nemzetiségű személyekkel való kapcsolattartásának gyakorisága

N=228

	rokon	barát	munkatárs	szomszéd	ismerős
naponta	33	85	106	84	44
hetente	40	61	25	41	31
havonta	27	14	7	14	37
ritkábban	25	10	13	29	69
egyéb válasz	103	58	77	60	47

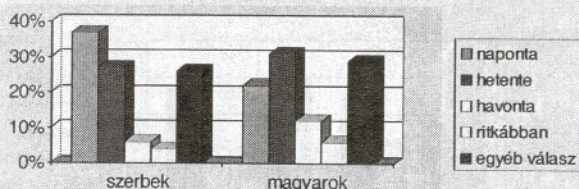
Más nemzetiségű rokonokkal való kapcsolattartás gyakorisága szerbeknél és magyaroknál (%-os értékek)

Ábra 3

Amint azt a 3. ábrán láthatjuk, a más nemzetiségű rokonokkal való kapcsolattartás vonatkozásában meghökkentő hasonlóság mutatkozik a szerbek és a magyarok viselkedése között. A vizsgálatban részt vevő szerbek 14 százaléka vallotta azt, hogy napi rendszerességgel találkozik más nemzetiségű - az esetek túlnyomó többségében magyar - rokonaival. Úgyszintén 14 százalék azoknak a magyaroknak a száma, akik napi rendszerességgel találkoznak szerb és más nemzetiségű rokonaikkal. Teljes megegyezést mutat a „hetente legalább egyszer” való találkozások gyakorisága is, ami a szerbek és a magyarok esetében egyaránt 17 százalék. A havonta vagy ritkábban történő találkozások gyakorisága a magyaroknál valamelyest (5, illetve 12 százalékkal) magasabb viszont, mint a szerbeknél.

Más nemzetiségű barátokkal való kapcsolattartás szerbeknél és magyaroknál (%-os értékek)

Ábra 4

Némiképpen módosul a kép a más nemzetiségű barátokkal való kapcsolattartás gyakorisága tekintetében (lásd 4. ábra). A „napi rendszerességgel” való találkozás a megkérdezett szerbek körében gyakoribb (37%), mint a magyarok esetében (22%). A különbség számottevő (15 százalék), ami a szerbek nyitottabb természetével és intenzívebb baráti kapcsolattartásával magyarázható. Ezzel szemben a heti találkozások száma a magyarok körében gyakoribb, a különbség azonban mindössze 4 százalék. Úgyisntén gyakoribb a havi egyszeri találkozások száma is, ami a magyaroknál 12, a szerbeknél 6 százalék.

Összességében elmondható, hogy a szerbek és magyarok más nemzetiségű barátaikkal való kapcsolattartásának gyakorisága hosszabb időintervallumban kiegyenlítődik, heti, de főként napi bontásban más a helyzet: a szerbek baráti kapcsolattartása intenzívebb, mint a magyaroké.

Ábra 5

Úgy tűnik (lásd 5. ábra, hogy a felmérésben részt vevő szerbek más nemzetiségű munkatársaikkal való kapcsolattartása is intenzívebb, mint a magyaroké, a különbség azonban kevésbé számottevő. A szerbek 46 százaléka vallja azt, hogy naponta találkozik más nemzetiségű munkatársaival, a magyarok esetében ez az arány 40 százalék. Azoknak a száma, akik hetente vagy havonta egyszer találkoznak más nemzetiségű munkatársukkal mindkét populációban csekély, ami a dolgok természeténél fogva talán természetes is.

Ábra 6

A más nemzetiségű szomszédokkal való „napi rendszerességgel” történő találkozások gyakoriságát tekintve (lásd 6. ábra) a szerbeknél valamelyest magasabb értéket kapunk, mint a magyaroknál (37, illetve 31 százalék). A „hetente legalább egyszeri” találkozás tekintetében fordított a helyzet: ez a magyarok esetében 26, a szerbeknél 18 százalék. A havi találkozások tekintetében nincs különbség, igen alacsony értéket kapunk mindkét etnikum részéről.

Ábra 7

Végül pedig ami a más nemzetiségű ismerősökkel való kapcsolattartás gyakoriságát illeti, a „napi rendszerességgel” történő találkozások számát illetően szintén a szerbek járnak elől. A megkérdezett szerbek 37, a magyarok 31 százaléka találkozik napi rendszerességgel ismerőseivel. „Hetente legalább egyszeri” találkozik más nemzetiségű ismerőseivel a szerbek 18, a magyarok 26 százaléka. A havonta legalább egyszeri találkozások tekintetében nincs említésre méltó különbség.

Összességében elmondható, hogy a szerbek gyakrabban találkoznak napi rendszerességgel más nemzetiségű barátjukkal, szomszédjaikkal, ismerőseikkel, mint a magyarok. A magyarokra inkább a heti egyszeri találkozás a jellemző. Az eltérés azonban a két populáció között nem számottevő, sokkal inkább szembeötlő az a hasonlóság, ami a válaszadási hajlandóságban mutatkozik meg. Figyelemre méltó, hogy nemzeti hovatartozásuktól függetlenül igen sokan kitértek a válaszadás elől. A korrekt válaszok a szerbek és magyarok körében is a megkérdezettek alig több mint egyharmadára korlátozódik.

Más adatok magyarázattal szolgálnak erre a körülményre. A szerbek és magyarok körében egyaránt sok a magányos, szegényes társas kapcsolatokkal rendelkező ember. Töbnyire ők azok, akik kitértek a kapcsolataikra vonatkozó válaszadás elől, illetve a kérdésekre való egyenes válaszadás helyett különféle magyarázkodásba kezdtek.

A továbbiakban megnéztük a férfiak és nők, valamint a falusi és városi jellegű településen élő személyek kapcsolattartásának gyakoriságát is.

Felmérési eredményeink szerint a nők rokoni kapcsolattartása - elvárásainknak megfelelően - valamelyest gyakoribb a férfiakénál, az eltérés azonban nem számottevő. A nők 17, a férfiak 15 százaléka találkozik napi rendszerességgel rokonaival, 22, illetve 17 százaléka hetente legalább egyszer, 15, illetve 14 százaléka pedig havonta. Egy hosszabb (havi) időintervallumot alapul véve a nőknek több mint a fele, 54 százaléka találkozik a rokonaival, a férfiaknál ez az arány 46 százalék. Ez a tendencia a többi társas kapcsolatfor-

mára (barátok, munkatársak, szomszédok, ismerősök) is jellemző.

A falusi és városi jellegű településeken élők kapcsolattartásának gyakoriságát illetően szintén elmondhatjuk, hogy a közvélekedésnek megfelelően a falusi lakosság körében gyakoribb a rokonokkal, barátokkal, ismerősökkel való kapcsolattartás, mint a városban élőkénél. Az eltérés a két populáció között elsősorban a napi kapcsolattartás esetében szembetűnő, (6-10 százalék), míg a heti és havi rendszerességgel való kapcsolattartás gyakoriságát illetően a falun és városban élők között nincs értékelhető különbség.

A kapcsolatok jellege

Az interetnikus kapcsolatok jellegére vonatkozó kérdésünk így hangzott. „Az Ön kapcsolattartására a más nemzetiségűekkel mi a legjellemzőbb: (5) egymás kölcsönös segítése, (4) egymás meglátogatása, (3) alkalmi találkozások, elbeszélgetések, (2) nem több köszönő viszonynál, (1) nem tartjuk a kapcsolatot, egyéb válasz.” A kapott válaszok alapján hasonlítsuk össze a magyarok és a szerbek magatartását.

A más nemzetiségűekkel való kapcsolatok jellege magyaroknál

N=323

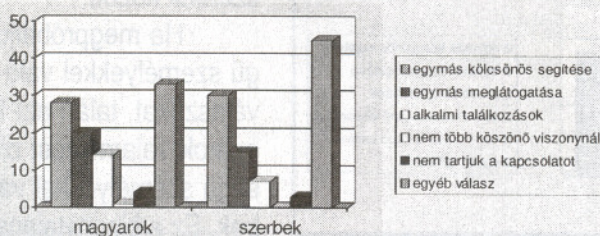
A kapcsolatok jellege	rokon	barát	mtárs	szomszéd	ismerős
5) egymás kölcsönös segítése	90	95	70	70	24
4) egymás meglátogatása	66	66	23	24	19
3) alkalmi találkozások, elbeszélgetések	45	65	51	78	111
2) nem több köszönő viszonynál	3	4	11	42	88
1) nem tartjuk a kapcsolatot	12	1	10	9	23
egyéb válasz	107	92	158	100	58

A más nemzetiségűekkel való kapcsolatok jellege szerbeknél

N=228

A kapcsolatok jellege	rokon	barát	mtárs	szomszéd	ismerős
5) egymás kölcsönös segítése	68	82	47	49	11
4) egymás meglátogatása	35	51	20	24	15
3) alkalmi találkozások, elbeszélgetések	17	36	62	58	72
2) nem több köszönő viszonynál	1	0	13	27	55
1) nem tartjuk a kapcsolatot	6	1	3	6	21
egyéb válasz	101	58	83	64	54

A más nemzetiségű rokonokkal való kapcsolatok jellege magyaroknál és szerbeknél
(%-os értékek)

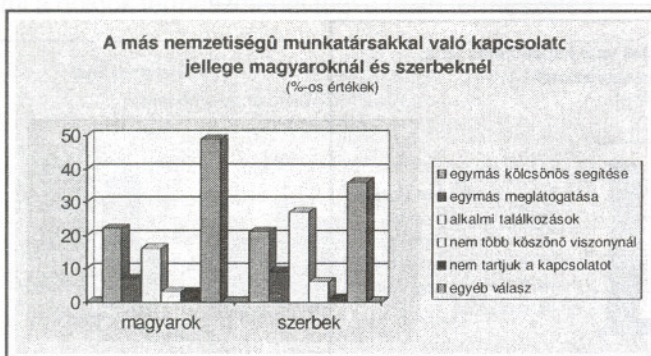
Ábra 8

Felmérési eredményeink szerint a rokon kapcsolatokat illetően nincs lényeges eltérés a két populáció között (lásd 8. ábra). „Egymás kölcsönös segítése” gyakorlatilag ugyanolyan arányban fordul elő a magyaroknál (28 százalék), mint a szerbeknél (30 százalék). Nemi különbség tapasztalható „egymás meglátogatása”, illetve „az alkalmi találkozások, elbeszélgetések” vonatkozásában. Érdekes módon a magyarok gyakrabban látogatják meg szerb rokonaikat, mint azokat, az eltérés azonban nem számottevő, mindössze 5 százalék. Ugyanúgy „az alkalmi találkozások, elbeszélgetések” is nagyobb hangsúllyal szerepelnek a magyaroknál, mint a szerbeknél. A leglényegesebb különbség a két populáció között abban nyilvánul meg, hogy a megkérdezett szerbek közül kevesebben választottak erre a kérdésre, mint a magyarok. Az eltérés elég jelentős, 10 százalék.

Ábra 9

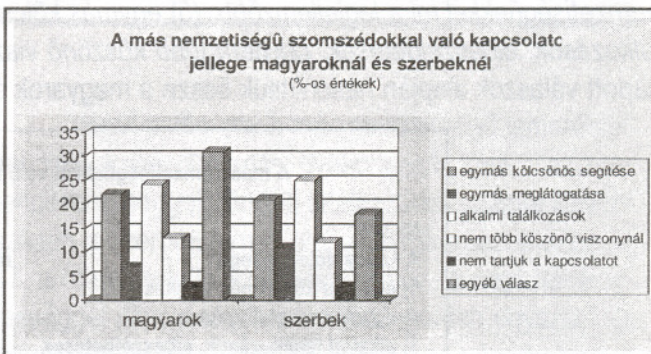
A más nemzetiségű barátokkal való kapcsolat-tartást illetően (lásd 9. ábra) viszont mintha a magyarok lennének valamelyest bizonytalanabbak a szerbeknél. Amíg ugyanis az erre vonatkozó kérdésre a szerbek 26 százaléka adott kitérő választ, a magyarok 30 százaléka nem válaszolt a kérdésre. A nagyobb fokú bizonytalanságra utal az a körülmény is, hogy míg a szerbek 36 százaléka vallotta azt, hogy a más nemzetiségű baráti kapcsolatukra „egymás kölcsönös segítése” a legjel-

Ábra 10

lemzőbb, a magyaroknál ez az arány 29 százalék. Egyéb mutatók vonatkozásban nagyfokú hasonlóság tapasztalható a két populáció között.

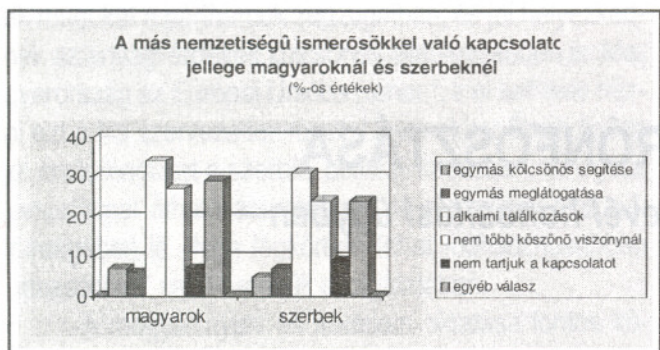
A más nemzetiségű munkatársakkal való kapcsolatok jellegét illetően nincs lényeges eltérés a magyarok és szerbek között (lásd 10. ábra). Az egyes kérdésekre adott válaszok hasonlóképpen oszlanak meg mindkét populációban, azzal a különbséggel, hogy a magyaroknak csaknem a fele (49 százaléka) nem választott erre a kérdésre, míg a szerbeknél e nem válaszolók aránya 36 százalék. Említést érdemel az a különbség is, hogy a szerbek körében 11 százalékkal többen hivatkoznak az „alkalmi találkozásokra, elbeszélgetésekre” a más nemzetiségű munkatársaikkal való kapcsolatuk ápolásában. A magyarok a más nemzetiségű munkatársaikkal való kapcsolataikat illetően mintha bizonytalanabbak volnának a szerbeknél.

Ábra 11

A más nemzetiségű szomszédokkal való kapcsolatok jellegére vonatkozó kérdésünkre kapott válaszok alapján (lásd 11. ábra) úgy tűnik, a szerbek és magyarok között nincs különbség, egyformán „jó és rossz” szomszédok. Magára a kérdésre vonatkozóan azonban a szerbek és magyarok nem ugyanolyan arányban válaszoltak: a magyarok 31, a szerbek 18 százaléka nem válaszolt rá, illetve adott kitérő választ. Ezt sem értékelhetjük másként, mint a magyarok bizonytalanságát a más nemzetiségű szomszédai vonatkozásában. Ami viszont a más nemzetiségű ismerősökkel való kapcsolatok jellegét illeti (lásd 12. ábra) e téren nincs említésre méltó különbség magyarok és szerbek között.

Ha megpróbáljuk összegezni a más nemzetiségű személyekkel való kapcsolatok jellegére vonatkozó válaszokat, talán azt lehetne mondanunk, hogy a magyarok valamelyest bizonytalanabbak a más nemzetiségű személyekkel való kapcsolataikban, mint a szerbek. Ez a bizonytalanság - a minta etnikai összetételéből adódóan - tulajdonképpen a szerbekkel kapcsola-

Ábra 12

tos, amelynek magyarázatát az elmúlt évtized drámai történéseiben kell keresnünk. A nacionalizmus gerjesztése és a négy etnikai háború következményeként a szerbek társadalmi megítélése megváltozott, az etnikai kapcsolatok jelentős kárt szenvedtek. Az, ami a magyarok esetében bizonytalanságként van jelen, más etnikumok esetében (szlovének, horvátok, muzulmánok, albánok) vélhetően drámai törést jelent, erre vonatkozó kutatásokról azonban ez idő tájt nincs tudomásunk.

Összességében és egészében azonban, és ezt ismételt hangsúlyozni szeretnénk, az *interetnikus kapcsolatok* vonatkozásában nagyfokú hasonlóság mutatkozik szerbek és magyarok között, az egyes kérdésekre adott válaszok *megegyezése* az ami figyelemre méltó és szembetűnő. Az egyes kérdésekre adott válaszokból az derül ki, hogy a magyarok és szerbek személyi kapcsolataikban hasonlóan viszonyulnak egymáshoz lett légyen szó rokonságról, barátságról, szomszédságról, munkatársakról vagy ismerősökről. Az a szembenállás és ellenségeskedés, amit a média és a napi politika megjelenít, a személyi kapcsolatokra nem jellemző, illetve alig érzékelhető.

A társas kapcsolatok stratégiai jelentősége

A társadalmi együttélés szempontjából igen fontos körülménynek számít, hogy a korábban egymás számára ismeretlen személyek hogyan és miként ke-

rülnek egymással kapcsolatba, ennek nyomán milyen jellegű kötelek jönnek létre, a kapcsolatban résztvevők milyen kötelezettséget vállalnak „egymás kezelésére” vonatkozóan. A személyi kapcsolatok, az interperszonális kötelek az etnikailag homogén közösségen belül is nagy fontosságúak, többnyelvű környezetben azonban, ahol rendszerint különböző kultúrák találkoznak egymással, ezeknek a kapcsolatoknak, köteleknek nem csak hogy nagy fontosságuk, hanem különleges stratégiai jelentőségük van.

A személyi kapcsolatok attól válnak stratégiai jelentőségűvé, hogy íratlan törvényekkel, bizalmi megállapodásokkal szabályozzák az emberek egymáshoz való viszonyát, kötelezővé téve bizonyos értékek, tevékenységek, időbeosztás stb. kölcsönös vállalását. Ennek köszönhetően az interetnikus kapcsolatok gyakoriságának és jellegének függvényében növekszik az adott közösség integrációja és teherbíró képessége. Ott, ahol az interetnikus kapcsolatok ritkák, ahol nem áll rendelkezésre a másik etnikai közösségre vonatkozóan személyes tapasztalat, megfelelő tudás, az értékekre és viselkedésre vonatkozó kölcsönös megállapodás, a különböző hatalmi érdekcsoportok által gerjesztett indulatoknak gyakorlatilag semmi sem szab határt, ezért konfliktusok esetén az események menete kiszámíthatatlan. Ami természetesen fordítva is igaz: a személyi kapcsolatok csökkentik az etnikai közösségek kölcsönös egymásba ütközésének a veszélyét, illetve konfliktus esetén várhatóan olyan mederbe terelik az eseményeket, amelynek kezelésére vonatkozóan vannak érvényes és kölcsönösen elfogadott szabályok, eszközök, rituálék.

Az interetnikai kapcsolatok gyakoriságára és jellegére vonatkozó felmérési eredményeink megerősítik a szociológiai és társadalomlélektani felismeréseket, s reményeink szerint hozzájárulhatnak a többnyelvű kulturális környezetben élő emberek társas kapcsolatformáira s szociális jellemvonásaira vonatkozó ismeretek gazdagításához.

* Részlet az Arany János Közalapítvány támogatásával készült komplex kutatási anyagból, amely a nemzeti önismeret, a helyi identitás, a területi kötődés és az etnikumok közötti kapcsolatok vizsgálatával foglalkozik.